

Rautakymien sepät ja itäisen Uudenmaan asutus

Jouni Jäppinen:
Rautakymi. Talonpoikia, seppiä, lohilylmyksiä.
Omakustanne 2020. 239 s. ISBN 978-952-94-3171-7.

Metallinetsijät ovat laaja ja erittäin heterogeeninen ryhmä menneisyyden tutkimuksen harrastajia ja ammattilaisia, joiden motiivit vaihtelevat luonnossa liikkumisesta aarteidenetsintään. Harrastuksen tekninen kehitys, metallinetsijöiden määrä sekä perehtyneisyys esihistoriallisen ja historiallisen ajan muinaisjäännöksiin on ollut 2010-luvulla räjähdysmäistä ja johtanut paitsi merkittäviin löytöihin, myös monenlaisiin lieveilmiöihin. Tietoon tulleista rikkomuksista vakavin on Raaseporin linnan alueella syksyllä 2017 tehty laajamittainen, yli 300 kuoppaa käsittänyt laiton kaivaus, jonka perusteella toinen syytetyistä tuomittiin syyskuussa 2020 yhdeksän kuukauden ehdolliseen vankeuteen rakennussuojelurikoksesta ja kavalluksesta. Laittoman metallinetsinnän tuloksena merkittävä määrä linnan ympäristöön kuuluneita keskiaikaisia löytöjä ja niiden yhteydessä olleita kulttuurikerrosten osia tuhoutui lopullisesti.

Kiinteiden ja irtainten muinaisjäännösten valvova viranomaisen on Suomessa Museovirasto, joka vielä 2010-luvun alkupuolella suhtautui metallinetsintään viranomaisena kielteisesti. Sittemmin suhde ”piippareihin” on perustavalla tavalla muuttunut. Keskeisiä moottoreita ovat olleet maakuntamuseot, jotka vuoden 2020 alusta tulleen uuden museolain mukaisesti ovat alueellisia vastuumuseoita, sekä eräät kaupunginmuseot ja museoissa toimivat arkeologit. Museoiden arkeologien ja laajemman tutkijayhteisön metallinetsijöihin luomien kontaktien seurauksena on saatu aikaan paikallista kulttuuriperintöön ja sen moninaisuuden edistämiseen keskittyntä koulutusta ja kansalaistoimintaa, jonka avulla metallinetsijät sekä kulttuuriperinnön säilyttämisestä kiinnostuneet harrastajat on saatu merkittäväksi osaksi paikallista ja alueellista yhteistyötä. Ansio tästä kuuluu myös niille vastuullisille ja valveutuneille metallinetsijöille ja harrastajille, jotka näkevät maassa olevat ”aarteet” osana yhteistä, kaikille kuuluvaa kulttuuriperintöä ja tukevat omalla toiminnallaan sen tutkimusta ja säilyttämistä.

Ruotsinpyhtäläläisen kultasepän, kokeneen metallinetsijän ja metallurgiaan perehtyneen Jouni Jäppisen kesällä 2020 omakustanteena julkaisema ”Rautakymi” -tutkimus liittyy tähän viranomaisten ja kansalaistoiminnan alun perin hyvinkin hankalaan yhteiselon vaiheeseen, jossa 2010-luvun alun vastakkainasettelusta on onnistuttu etenemään kohti uudenlaista muinaisjäännösten tutkimuksen joukkoistamista. Jäppisen teos on myös tieteelliseltä kannalta merkittävä avatessaan uuden näkökulman

itäisen Uudenmaan ja Kymijoen läntisten suuhaarojen rautakautiseen asutukseen, sen ikään, volyyymiin, toimintoihin ja erityispiirteisiin.

Jäppisen tutkimukset lähtivät liikkeelle keväällä 2010, kun hän yhdessä pyhtäläläisen metallinetsijän ja muinaisjäännösten inventointia harrastaneen Rune Nygårdin kanssa päätti ryhtyä etsimään Porvoon ja Kymin väliseltä alueelta merkkejä rautakautisesta ja keskiaikaisesta asutuksesta. Taustalla oli jo aiempia raudanvalmistukseen 2000-luvun alkuvuosina liittyneitä kokeita ja tutkimuksia, missä yhteydessä Jäppinen teetti Helsingin yliopiston ajoituslaboratoriossa ajoituksia ja alkuaineanalyysjä Ahvenkosken Merikoskelta ja Paaskoskelta löytyneestä hiilestä ja rautakuonasta, jotka osoittautuivat 95 % todennäköisyydellä olevan 1450- ja 1640-lukujen väliltä. Rahoituksen näihin materiaalitutkimuksiin antoivat Ruotsinpyhtään ja Pyhtään kunnat, mikä osoittaa paikallisten toimijoiden merkityksen tutkimuksen mesenaattina.

Rune Nygård oli jo 1990-luvulla paikallistanut Kymijokilaaksoista useita rautakuonan esiintymispaikkoja, mutta varsinainen laajamittainen raudanvalmistus- ja työstöpaikkoihin liittyvä tutkimus alkoi syksyllä 2010, jolloin Jäppinen ja Nygård inventoivat laajasti tuolloin valmistella olleen Loviisan ja Kotkan välisen valtatie 7 uuden moottoritien linjausta. Tuloksena oli Pyhtään Haasianniemen (Ahvenkoski) ja Loviisan Viirankosken (Taasianjoki) rautakautisten kohteiden löytyminen, jossa jatkotutkimusten keskeisenä pontena oli Jäppisen mukaan Museoviraston ilmoitus, ettei sillä ollut rahoitustilanteensa vuoksi realistisia mahdollisuuksia viedä tielinjalta löytyneiden tai muiden uusien kohteiden tutkimusta eteenpäin. Tämän seurauksena Jäppinen ja Nygård päättivät toimia voimassa olevien lakien mukaisesti ja tiedottaa kaikista löydöistä Museovirastoa sekä julkaista kaiken materiaalin Rautakymi-nimisellä verkkosivustolla, jonka käsillä oleva teos kesällä 2020 korvasi.

Jäppinen kuvaa teoksessaan melko sapekkeasti tutkimuksen alkuvuosien 2010–2014 prosessia, jossa tuolloiset viranomais toiminnan ja kansalaisaktiivisuuden hankauskohdat nousevat hyvin esille. Samalla Jäppinen tuo esille lukuisilta paikallisilta viranomais toimijoilta, yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten väeltä sekä yksittäisiltä tutkijoilta saamansa merkittävän tuen, jota ilman teos ei olisi syntynyt. Eräs Jäppisen tärkeä ansio onkin oma-aloitteisen ja omaan ammatilliseen tietämykseen (metallit) perustuvan tutkimusintressin ja kansalaisaktiivisuuden avoin sitominen monen eri alan asiantuntijoiden ja tutkimuslaitosten tieteelliseen konsultointiin, sekä sen seurauksena syntynyt valmius omien hypoteesien hylkäämiseen tai kehittämiseen.

Rautakymi-teoksen keskeiset tulokset liittyvät itäisen Uudenmaan ja Kymijoen läntisten suuhaarojen alueen rautakautisen asutuksen ja sen toimintojen uudelleenarviointiin. Kohteista

tärkein on Jäppisen ja Nygårdin inventointien seurauksena varmistunut Kymijoen Ahvenkosken suun itäpuolella sijainneen muinaissataman ja asuinpaikan löytyminen. Pyhtään Haasianniemessä on ollut toimintaa viimeistään viikinkiajalta pitkälle keskiajalle ja siellä on varmoja merkkejä raudanvalmistuksesta. Toinen merkittävä kohde on myös osittain moottoritien alle jäänyt Loviisan Viirankoski, joka sijaitsee vain jonkin matkaa Taasianjoen saarella olleesta varhaisesta kruunun omistuksesta länteen. Saarella sijainnut Holmgårdin kuninkaankartano on perustettu viimeistään 1340-luvulla. Strategisesti tärkeä ja hyvin puolustettavissa ollut kartano sijaitsi paikassa, jossa rannikon suuntainen Suuri Rantatie ylittää Taasianjoen. Viirankoskella on ollut sekä kivikautista että vanhempaan rautakauteen takautunutta asutusta, mutta siellä on harjoitettu myös raudanvalmistusta useampaan otteeseen rautakaudelta 1500-luvulle.

Lähes sensaatiomainen löytö Suomen kontekstissa on noin vuosiin 600–400 eaa. ajoittuva rautainen, skandinaavista alkuperää oleva vyökoukku, jonka kaltaisia on löytynyt Ruotsin ja Norjan rannikolta, Bornholmista sekä Saarenmaalta. Koukku on vanhimpia tähän mennessä Suomesta löytyneitä rautaesineitä. Teoksessa käydään läpi myös lukuisia muita Jäppisen ja Nygårdin Loviisan ja Pyhtään seudulta inventoimia löytöpaikkoja, joista monet liittyvät raudantuotantoon ja -käsittelyyn tai lohenkalastukseen. Merkittävä osuus Kymijoen läntisen Ahvenkoskenhaaran kalastuksesta kuului viimeistään 1340-luvulla Turun piispalle. Teos sisältää myös paljon kiinnostavaa metallurgiaan ja raudantuotantoon liittyvää tutkimusta.

Rautakymmin keskeinen anti liittyy siinä kiistatta osoitettuihin itäisen Uudenmaan ja Kymijoen läntisten haarojen alueella sijainneisiin raudan valmistus ja -käsittelypaikkoihin, jotka todistavat paikallisten seppien toimineen Suomenlahden pohjoisrantaan seuranneen purjehdusreitit sekä rannikolta sisämaahan suuntautuneiden kulkuyhteyksien nivelymäkohdissa keskiseltä rautakaudelta pitkälle keski- ja esimoderniin aikaan saakka. Havainto on merkittävä ja tukee muissa 2000-luvun kaivauksissa rannikon ja kulkureittien solmukohdista saatuja tuloksia. Samanlaisia merkkejä 900-luvulta 1200-luvulle ulottuneesta raudan valmistuksesta ja käsittelystä samankaltaisessa liikkumisen solmukohdassa on muun muassa Vantaan Gubbackasta. Rannikon seppien, käsityöläistalojen ja talonpoikaislaivureiden yhteyksistä Suomenlahden suuntaisiin sekä rannikolta sisämaahan vieneisiin kulkureitteihin, Suomenlahden muodostamaan vaihdantakontekstiin sekä edelleen Viron puolelle ja päinvastoin on merkkejä myös säilyneessä keskiaikaisessa lähdemateriaalissa. Rautakymi-teoksessa esitellyt kohteet, tutkimukselliset avaukset ja hypoteesit ovatkin sen luonteisia, ettei yksikään Uudenmaan, Kymijoen suuhaarojen tai Suomenlahden alueen rautakauden lopun ja keskiajan raudantuotannon ja kaupan tutkija voi ohittaa

niitä omassa tutkimuksessaan. Samalla ne antavat aihetta pohdita uudelleen laajemmin rannikon suuntaisten sekä rannikon ja sisämaan välisten kausittaisten kulkuyhteyksien merkitystä varhaismetallialjalta 1500-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla.

Tapio Salminen, dosentti
Tampereen Yliopisto